

Utjecaj demografskih režima na upravljanje ljudskim potencijalom u području obrane

Blaž Beretin

Sažetak

U radu se istražuju demografski režimi i njihov utjecaj na sustav obrambenog planiranja u uvjetima stalnih i intenzivnih promjena demografskih potencijala i teško predvidivog sigurnosnog okružja. U takvim okolnostima, koje imaju izravne implikacije na sposobnosti sustava obrane (vojne organizacije), polazište u planiranju uporabe ljudskih potencijala mora biti utvrđena politika (strategija) upravljanja ljudskim potencijalima koja definira ciljeve, metode i sredstva. Stalna depopulacija stanovništva, odnosno smanjivanje demografskih potencijala Hrvatske, migracije, velike promjene u prostornom razmještanju i obrazovnoj strukturi stanovništva, u spomenutim je okolnostima veliki izazov za obrambeni sustav. Zbog navedenih činjenica područje racionalnog i učinkovitog upravljanja ljudskim potencijalima predstavlja posebno važnu upravljačku funkciju obrambenog sustava (vojne organizacije), ali i znanstvenu disciplinu koja se treba izučavati unutar sustava vojne izobrazbe.

Ključne riječi

ljudski potencijali, demografski režimi, migracije, vojno-strateško planiranje, područje obrane

Abstract

The paper examines demographic regimes and their impact on the defence planning system in conditions of constant and intense changes in demographic potential and a difficult-to-predict security environment. In such circumstances, which have direct implications for the capabilities of the defence system (military organization), the starting point in planning the use of human resources has to be an established human resources management policy (strategy) that defines objectives, methods and means. The constant population decline, i.e. the reduction of Croatia's demographic potential, migrations, and major changes in the spatial distribution and educational structure of the population, in these circumstances, is a great challenge for the defence system. Due to those facts, the area of the rational and efficient management of human resources represents a particularly important management function of the defence system (military organization), but also a scientific discipline that should be studied within the military training system.

Keywords

human resources, demographic regimes, migrations, military-strategic planning, defence area

Uvod

U svom korijenu važnost veze između demografije i područja obrane ogleda se kroz ukupne i relativne potencijale stanovništva, kao resursa obrane (means) iskoristive za ostvarenje ciljeva (ends) obrambenog sustava. Dosadašnja se vojno-strateška istraživanja prostora pretežito odnose na pojedine prirodno-geografske čimbenike te prosudbu njihove strateške važnosti i utjecaja na geostratešku lokaciju, odnosno teritorijalnu moć (Lozančić & Fürst-Bjeliš, 2017).

Odnos demografskih potencijala i izazova, odnosno sigurnosnih prijetnji jedan je od glavnih ulaznih parametara vojno-strateškog planiranja. Međutim, suvremene okolnosti karakteriziraju vrlo dinamične promjene demografskih potencijala (demografski režimi) u istodobno promjenjivom

sigurnosnom okružju s time da se mora uzeti u obzir činjenica da suvremene ugroze evoluiraju brže od tradicionalnih obrambenih sustava. U takvim okolnostima teško su predvidive moguće implikacije navedenih promjena na obrambeni sustav, odnosno vojnu organizaciju. Zbog toga bi se odgovor obrambenog sustava na takav izazov trebao temeljiti na odgovarajućoj strategiji upravljanja ljudskim potencijalima koja bi uključivala stalno praćenje demografskih promjena, analizu potreba i poboljšavanje iskoristivosti ljudskih potencijala, odnosno trajno usklađivanje obrambenih potreba s mogućnostima koje pruža demografski potencijal.

Rad opisuje utjecaj demografskih režima na područje obrane, odnosno vojno-strateško planiranje. Težište je rada analiza utjecaja prirodnog kretanja i migracija stanovništva na obrambeni sustav. Prilikom izrade rada korišteno je više metoda znanstveno-istraživačkog rada: metoda analize i sinteze te metoda komparacije i deskripcije. Primjena tih metoda uvelike je pomogla u preciznijem raščlanjivanju, prosuđivanju i definiranju određenih problema i stavova u iznošenju pojedinih tvrdnji. Pri izradi rada konzultirana je relevantna literatura, internetski izvori te literatura koja se rabi na višim razinama vojnog školovanja. Osim toga, u radu su velikim dijelom uporabljene iskustvene spoznaje autora rada u višegodišnjem planiranju i upravljanju vojnim organizacijama.

Područje upravljanja ljudskim potencijalima

U težnji za opstankom, čovjek se udruživao i stvarao određene grupe i zajednice, preteče današnjih društvenih organizacija. Sam nastanak organizacija ovisio je o nizu čimbenika. Njihov uspjeh ovisio je, prije svega, o izboru članova, spajanju njihovih osobnih sposobnosti u zajedničku snagu odnosno načinu njihovog vođenja i upravljanja. Temelje organizacijskog razvoja razmatrali su još grčki hedonisti te Platon i Aristotel. Uspostavom carstva (kraljevstva), kao više društveno-političke i teritorijalne organizacije, vladari su bili zainteresirani za ukupni broj stanovništva zbog prikupljanja poreza za potrebe funkcioniranja dvora (vlasti). Međutim, taj potencijal (ljudski i materijalni) korišten je i za obrambene potrebe, odnosno formiranje vojnih snaga (Van Kreveld, 2012).

Industrijsko razdoblje omogućilo je veliki tehnološki napredak, razvoj znanosti i društva u cjelini. Tek krajem 19. st. došlo je do organiziranog upravljanja ljudskim potencijalima (Sikavica, et al., 2008). Nakon toga nastala je služba koja se počela brinuti o zaposlenima. U vojnoj organizaciji glavna briga personalne službe svodila se na regrutiranje, evidenciju, demobilizaciju te ostale administrativne poslove ciljanog dijela populacije. Na primjer, tijekom Prvog svjetskog rata osnovna zadaća personalne službe bila je da osigura (regrutira) određeni broj osoba zbog zamjene za stradale vojnike. U prvoj polovici 20. st. vojna znanost, tehnologija i organizacija dosegнули su vrhunac, što je kulminiralo u Drugom svjetskom ratu. Naime, tada su znatno narasli kadrovski problemi koji su zaokupili pozornost znanstvenika i stručnjaka.

Za suvremeno društvo može se reći da je društvo znanja, odnosno ključna je vrijednost intelektualni kapital kao ukupna količina znanja koje imaju ljudi u određenoj organizaciji i čime mogu postići konkurentsku prednost u odnosu prema istoj ili sličnoj organizaciji. To je ukupna intelektualna, fizička i psihička energija koju organizacija može angažirati na ostvarivanju ciljeva i razvoja poslovanja (Bahtijarević Šiber, 1999). Zbog navedenoga, upravljanje ljudskim potencijalima postala je kompleksna znanstvena disciplina koja sadržava elemente menadžmenta, komunikologije, informatike, psihologije i dr.

Zadaća je vojne organizacije, kao ključne komponente obrambenog sustava određene države, najčešće temeljena na Ustavu i uglavnom je stalne (trajne) naravi (npr. obrana države). Na temelju zadanih (trajnih) zadaća i ciljeva određuje se i temeljna struktura i organizacija vojske. Međutim, dinamične sigurnosne promjene, razvoj tehnologije i znanosti uvjetuju stalne promjene unutar vojne organizacije. Dakle, ne postoji univerzalna strategija upravljanja ljudskim potencijalima pa su suvremeni obrambeni sustavi u situaciji da moraju, donoseći odgovarajuće strateške dokumente, odrediti pristup i način upravljanja ljudskim potencijalima u odnosu prema okružju te dodijeljenoj misiji i ciljevima.

Demografski potencijali u kontekstu vojno-strateškog planiranja

Bez poznavanja demografskih potencijala nije moguća cjelovita spoznaja geografskih izvora moći kao temeljnog objekta istraživanja (vojno) strateške razine. Mora se uzeti u obzir činjenica da međuovisnost prostorne dinamike i promjena u strukturi ljudskoga potencijala, kao čimbenika i modifikatora prostora, ima sve važniju ulogu u razvojnoj i sigurnosnoj strategiji suvremenog društva (Nejašmić, 2005; Živić, 2009).

O problematici demografije i upravljanja ljudskim potencijalima i resursima općenito, a posebno o problematici upravljanja ljudskim potencijalom u području obrane napisano je više znanstvenih članaka i istraživanja. Sigurnosne promjene u okruženju i različiti izazovi različitih uzroka migracija stanovništva ukazali su na potrebu za drukčijim pristupom upravljanja ljudskim potencijalom u području obrane. Ovdje se navodi samo nekoliko primjera koji su vezani za znanstvena istraživanja u demografskim promjenama koje utječu na javni sektor, a slijedom toga i na područje ljudskih potencijala u nacionalnoj obrani. Istraživanja se odnose na starenje populacije zaposlene u javnom sektoru, promjene u strukturi sastava oružanih snaga, gdje je sve više izražena potreba za kvalificiranim i tehnološki pismenijim vojnicima. Slijedom navedenoga, općenito gledajući, Europa kao kontinent suočava se sa starenjem populacije, što uzrokuje izazove u privatnom i javnom sektoru. Europski institut za javnu administraciju proveo je istraživanje o utjecaju demografskih promjena i starenja stanovništva na radnu snagu u europskom javnom sektoru i potvrdio tezu da će se europski javni sektor u budućnosti s jedne strane suočiti s manjim brojem raspoloživih ljudskih potencijala i starijim dobnim skupinama radne snage, a s druge strane s većim brojem umirovljenja zbog *baby-boom* generacija koja je dostigla dob za mirovinu (Bossaert, et al., 2012).

(Leonard, 2017) naglašava važnost upravljanja ljudskim resursima na strateškoj razini i tako navodi kako je strateško upravljanje ljudskim potencijalima (*human resource management* – HRM) u osnovi je važna institucionalna sposobnost za sve obrambene organizacije, a time i ključni element izgradnje obrambenih institucija (*defense institution building* – DIB).

Naglašava individualni pristup svake nacije ovom izazovu jer je potreban „sveobuhvatni koncept, zajedno s politikama, planovima i programima, kako bi upravljala svojim sigurnosnim snagama i ljudima u njima“.

Važno je spomenuti da DIB u današnje vrijeme povezuje širi kontekst i uključuje partnerske zemlje jer obrambeni sustavi kontinuirano prolaze kroz transformacije i prilagodbe izazovima u okruženju tako da partnerske nacije zajednički rade na definiranju zahtjeva za transformaciju obrambenih institucija. Stoga je važno uspostaviti zajednički pristup za rješavanje tih zahtjeva. Kada je riječ o ljudskim potencijalima u vojsci, tradicionalno vojnu silu čini ljudstvo koje je potrebno za kontrolu zemljopisnih područja (Soeters, 2020). U današnjim okolnostima vojna sila, odnosno pripadnici vojnog sustava moraju biti vični rukovanju tehnološkim instrumentima i uređajima.

Vojno-strateške analize ljudskih potencijala (stanovništva) uključuju osnovne kriterije kao što su: demografske, socijalne, kulturne i psihološke karakteristike stanovništva. Kao dodatni kriteriji mogu se razmatrati politički svjetonazori, vjerska uvjerenja, kulturne razlike i dr. Načelno bi se takva analiza trebala provoditi u dvije faze. Prva je analiza kojoj je cilj određivanje kvantitativnih i kvalitativnih značajki stanovništva, a potom slijedi analiza utjecaja tih značajki na vojne operacije.

Uz navedeno, analiza ljudskih potencijala u procesu vojno-strateškog planiranja obuhvaća i sveukupno (civilno i vojno) stanovništvo prijateljske ili potencijalne protivničke strane kroz kvantitativne i kvalitativne značajke kao i moguću trenutnu ili potencijalnu izbjegličku situaciju. U uvjetima rata prostorni razmještaj te kvantitativni i kvalitativni pokazatelji izraz su ukupnih ljudskih potencijala suprotstavljenih strana na određenom području.

Međutim, promjene u okružju, nove zadaće i tehnološki razvoj zahtijevaju ljudstvo s „novim“ znanjima, sposobnostima i vještinama (kvalitativne značajke) kako bi se ljudski potencijali i spremnost vojne organizacije najzad uskladili sa zahtijevanim operativnim sposobnostima. Osim toga, dinamika i kompleksnost suvremenih sukoba te utvrđene potrebe za ljudskim resursima u vrlo kratkom razdoblju mogu postati neupotrebljive, a sposobnosti i vještine ljudskih potencijala nedovoljne. To nam ukazuje na potrebu kontinuiranog analiziranja stanja te usklađivanja potreba.

Stanovništvo Hrvatske

Tijekom posljednjih 100 godina broj stanovnika u Hrvatskoj mijenjao se sukladno društveno-gospodarskim promjenama i političkim okolnostima, uključujući i tri velika rata. Ukupni bilančni manjak stanovništva Hrvatske u tom razdoblju iznosi oko 900 000 stanovnika. Posebno veliki pad broja stanovnika (oko 450 000) zbio se od 1941. do 1945. te u razdoblju neposredno poslije Drugoga svjetskog rata (Nejašmić, 1991). Najveći udio tog stanovništva bilo je mlado radno, ali i vojno, sposobno stanovništvo, što je u vojno-strateškom kontekstu ekstremno pad ljudskih obrambenih potencijala.

Prema podacima iz Tablice 1. kretanje broja stanovnika Hrvatske od 1948. do 2019. bilježi rast do 1991. nakon čega je uslijedio pad broja stanovnika. U međupopisnom razdoblju, od 1991. do 2001., demografski regres u najvećoj mjeri bio posljedica velikosrpske agresije.

Tablica 1. *Kretanje ukupnog broja stanovnika Hrvatske poslije Drugog svjetskog rata*

1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2019.
3 779 858	3 936 022	4 159 696	4 426 221	4 601 469	4 784 265	4 437 460	4 284 889	4 058 165

Izvor: <https://www.dzs.hr/>, PC-Axis baze podataka, Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske >> Stanovništvo >> Županije >> Broj stanovnika po županijama.; Podatci za 2016.: Priopćenje br. 7.1.3., Procjene stanovništva u 2016.

Tijekom Domovinskog rata izravno ili neizravno ratom je zahvaćeno oko 50 % državnog teritorija i oko milijun stanovnika Hrvatske. Od toga je oko 15 000 mrtvih, više od 1500 nestalih te više od 30 000 fizički, seksualno i na druge načine zlostavljanih (Magaš, 2013), dok je broj poginulih i nestalih Srba oko 6200 (Živić & Pokos, 2004). Osim toga, hrvatsko stanovništvo protjerano je iz područja koja su tijekom Domovinskog rata bila okupirana. Međutim, kada su u završnim vojnim operacijama u Domovinskom ratu ta područja oslobođena, napustili su ih i stanovnici srpske nacionalnosti.

Znatan broj predratnog, posebno mlađeg, stanovništva nikad se nije vratio na ta područja. Iako su ratna stradanja važan uzrok depopulacije tih prostora, riječ je uglavnom o ruralnim područjima koja su i prije rata imala pojavu depopulacije (Živić, et al., 2014).

Problem negativnih demografskih kretanja prepoznat je i istaknut već nakon Domovinskog rata. Kratak demografski oporavak tijekom 1996. i 1997. može se vezati uz ratne generacije koje su stupanje u brak i stvaranje potomstva prolongirale za razdoblje poslije rata. Međutim, nakon toga je uslijedila demografska stagnacija i depopulacija te sve brže starenje stanovništva uzrokovano slabim gospodarskim prilikama, velikom seobom iz sela u gradove, iseljavanjem zbog rada u inozemstvu i dr. (Živić, et al., 2014).

Prema podacima Državnog zavoda za statistiku Hrvatska je po popisu iz 2011. imala 4 284 889 stanovnika s prosječnom gustoćom naseljenosti od 75,7 stanovnika na km². Na dan 31. prosinca 2019. broj stanovnika Hrvatske bio je 4 058 165, odnosno 226 724 stanovnika manje u odnosu prema zadnjem popisu stanovništva iz 2011. Ovi podatci, kao indikator negativnih demografskih procesa, određuju demografsku budućnost i razvojne perspektive Hrvatske za sljedećih nekoliko desetljeća (Wertheimer-Baletić, 2005). Dok mnoge druge države Europe imaju umjeren prirodni prirast stanovništva, Hrvatska od ratnih devedesetih godina prošlog stoljeća do danas ima ozbiljan i težak poremećaj prirodnog kretanja stanovništva koji je za opstanak naroda prijeko potrebno zaustaviti (Magaš, 2013).

Načelno se uzima da je vojno sposobno stanovništvo od 18 do 55 godina starosti za muškarce, odnosno od 18 do 50 godina starosti za žene.¹ Na temelju tog kriterija postotak je raspoloživog osoblja za obrambene potrebe oko 20 %. Međutim, zbog ostalih potreba u funkcioniranju države, ljudski potencijali raspoloživi za obranu mogli bi se kretati do 11 %.

Zbog potreba obrambenog sustava za stručnim (kompetentnim) osobljem, sljedeća razina vojno-strateške analize obuhvaća analizu kvalitativnih

1 Zakon o obrani. Čl. 20. NN 73/13, 75/15, 27/16. Prema odredbama Zakona, ovaj postotak ne uključuje osobe koje se nalaze u djelatnom i pričuvnom sastavu Oružanih snaga kao ni osobe s radnom obvezom. Također, navedeni postotak ne uključuje žensku populaciju, ženske osobe ne podliježu vojnoj obvezi.

značajki. U kontekstu mogućnosti izbora osoblja jedan od glavnih kvalitativnih pokazatelja je udio obrazovanih u ukupnom broju stanovnika.

Tablica 2. Obrazovni sastav stanovnika Republike Hrvatske

HRVATSKA	bez obrazovanja	RAZINA OBRAZOVANJA									nepoznato
		OSNOVNA ŠKOLA <u>1 057 356</u>			SREDNJA ŠKOLA <u>1 911 815</u>		VISOKO OBRAZOVANJE <u>595 233</u>				
		do 3 r.	4 – 7 r.	osnovna škola	3 g	4 g	viša	fakultet	magisterij	doktorat	
3 632 461	62 092	34 786	249 081	773 489	998 648	913 167	212 059	352 145	19 327	11 702	5 965

Izvor: <https://www.dzs.hr/>., Statistička izvješća, 1582 Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., Stanovništvo prema obrazovnim obilježjima, 5. stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi, obrazovnim područjima i spolu po županijama, popis 2011

Prema podacima iz popisa 2011. (Tablica 2), od ukupnog stanovništva Hrvatske srednju je školu završilo (maturiralo) 52,6 %, a visoku ili višu školu 16,4 %. Informatička pismenost kretala se od 45 % do 57 %. Ukupni postotak, kao i udio stanovništva sa srednjom, višom i visokom stručnom spremom zadovoljava osnovne vojne potrebe. Najpovoljnija je obrazovna struktura u velikim gradovima. Međutim, s obzirom na vojne potrebe, na primjeru prostora primorske Hrvatske, posebna pozornost treba biti usmjerena na kvantitativne i kvalitativne značajke obrazovanja osoba za pomorske djelatnosti zbog potreba ratne mornarice ili, pak, potreba za ostale grane vojske (zrakoplovstvo, kopnena vojska i dr.).

Udio obrazovanih osoba temeljni je okvir za definiranje mogućnosti odabira i popune stručnim osobljem, a posljedično i za daljnji razvoj. Primjereno obrazovanje vojnog osoblja treba pridonijeti razvoju i održavanju vojnih sposobnosti važnih za postizanje vojnih ciljeva. Zbog toga je

nužno kontinuirano razvijati vojni obrazovni sustav te obrazovanjem i profesionalnim razvojem vojnog osoblja povećavati pojedinačna i skupna znanja, vještine i sposobnosti. Model ovakve transformacije već primjenjuje niz članica NATO-a i EU-a, a realizira se kao koncept nacionalnog obrambenog sveučilišta (engl. *national defence university*).

Prostorni razmještaj stanovništva Hrvatske

U vojno-strateškom kontekstu, uz prirodno kretanje stanovništva, migracije stanovništva (unutarnje i vanjske) najvažniji su čimbenici prostornog razmještaja, naseljavanja ili depopulacije prostora (Nejašmić, 2005; Puljiz, et al., 2015). Unutarnje migracije čine najveći dio ukupnih migracija i uglavnom se odvijaju na relaciji ruralni prostor – grad ili, pak, u sklopu litoralnih procesa od kopnenog zaleđa i otoka prema obali. Ipak, unutarnje migracije ne utječu toliko na ukupne obrambene potencijale koliko je taj utjecaj važan kad se promatra prostorni razmještaj stanovništva (Puljiz, et al., 2015).

Načelno, ravnomjeran prostorni razmještaj stanovništva pogoduje potrebama vojno-strateškog planiranja. Najpogodnija je situacija kada razmještaj i gustoća naseljenosti stanovništva prate razinu geostrateške važnosti prostora. Međutim, slaba je naseljenost u gorskom dijelu Hrvatske, Slavoniji, na otocima te područjima koja su bila obuhvaćena ratnim stradanjima, a svaki od navedenih prostora ima veliku vojno-stratešku važnost.

Lika, kao jedna od vrlo važnih geostrateških jezgri Hrvatske, čini oko 10 % ukupnog kopnenog prostora s 47 213 stanovnika ili oko 1,2 % stanovništva Hrvatske, manje od 10 stanovnika na km² (Magaš, 2013)². Vojno-strateška važnost ličkoga (gorskog) prostora, kao poveznice primorske i panonske Hrvatske s niskom razinom naseljenosti može se smatrati kao važan vojno-strateški nedostatak. U tom kontekstu, važni su i podatci o gustoći naseljenosti u odnosu prema reljefu.

2 Na dan 31. prosinca 2015., prema podacima Državnog zavoda za statistiku (www.dzs.hr).

Oko 90 % stanovništva Hrvatske živi u područjima do 200 metara nadmorske visine. U zoni od 200 do 500 metara živi oko 9 %, a na visinama višima od 500 metara živi oko 1 % stanovnika. Slavonija, koja se uglavnom nalazi u prvoj zoni, kao dio panonske geostrateške lepeze, ima vojno-stratešku važnost na nadregionalnoj razini, čime je gotovo od presudne važnosti i za ostale hrvatske prostore.

Gustoća stanovništva na obali u odnosu prema otocima i kopnenom zaleđu pokazuje da gotovo sve primorske županije karakterizira demografska polarizacija uglavnom nastala kao posljedica litoralizacije (Roglić, 1966; Faričić, 2006). Litoralizacija stanovništva uzrokovala je višestruko povećanje stanovništva u većini primorskih naselja što se i dalje nastavlja. Zadar je prema popisu iz 2001. imao 71 645 stanovnika, a na dan 31. prosinca 2019. ima 75 627 stanovnika.

Otoci, a posebno vanjski (pučinski) u vojno-strateškom kontekstu iznimno su važni. Međutim, najmanja je naseljenost upravo tih otoka. Iznimna depopulacija i nedostatak ljudskih potencijala u zaleđu i na otocima, koja proporcionalno raste s udaljenosti od obale, važan je problem u vojno-strateškom smislu. Na otocima živi 124 842 stanovnika pa s obzirom na ukupnu površinu otoka (3259 km²), prosječna je naseljenost 37,9 stanovnika na km² (Magaš, 2013). Međutim, za potpunu sliku demografskog potencijala otoka, površini otoka mogao bi se pridodati suvereni morski prostor (31 067 km²) pa tada prosječna gustoća stanovništva iznosi samo 3,6 stanovnika na km². Na primjer, Vis, koji je još Napoleon nazvao Gibraltarom Jadrana, obilježava depopulacija s daljom negativnom tendencijom. Broj stanovnika u posljednjih se stotinu godina višestruko smanjio. Godine 1900. imao je 9650, a godine 2016. tek 2028 stanovnika. Na Dugom otoku, koji u središnjem dijelu Jadrana ima sličnu vojno-stratešku ulogu, 1948. godine bilo je 4670, a 2016. 1879 stanovnika³.

Udio stanovništva u većim gradovima Hrvatske (više od 10 000 stanovnika) pokazuje da više od trećine stanovništva živi u tim gradovima. Budući da su veliki gradovi važni vojno-strateški objekti, koncentracija stanovništva u tim

3 Prema podacima Državnog zavoda za statistiku (www.dzs.hr).

gradovima podržava vojno-strateške potrebe. Međutim, u razdoblju između dva zadnja popisa stanovništva negativna demografska kretanja imali su i gotovo svi veliki gradovi Hrvatske.

Treba istaknuti da je u velikom dijelu u Domovinskom ratu izniman doprinos obrani dalo stanovništvo iz danas slabo naseljenih područja Hrvatske. Zbog toga, kao i geostrateške važnosti tih prostora te dinamičnih promjena u okružju s kojima vojna organizacija mora biti spremna suočiti se, potrebno je poduzeti mjere da se znatno poboljša demografsko stanje u njima. Potrebno je organiziranje boljeg prostornog razmještaja stanovništva koji bi, pak, osiguravao dostatne ljudske potencijale za buduće potrebe obrambenog sustava.

Jedna od važnih karakteristika vojne organizacije prostorni je razmještaj nižih organizacijskih cjelina, koji mora biti usklađen s geostrateškom važnosti određenog geografskog prostora. Takav prostorni razmještaj pruža i veće mogućnosti razmještaja i distribucije osoblja, relativno dobre mogućnosti smanjenja troškova putovanja osoblja i organizacije u cjelini. Iako vojnik treba biti spreman izvršiti zadaću u različitim geografskim uvjetima, ipak dobro poznavanje fizičkih i društvenih značajki određenog prostora prednost je koja omogućava lakše i kvalitetnije izvršenje zadaće te u konačnici osigurava i znatno veću borbenu spremnost vojnika i postrojbi. Dakle, dobro definiran prostorni razmještaj postrojbi znatno povećava snagu i otpornost obrambenog sustava.

Migracije hrvatskog stanovništva

Općenito, unutarnje migracije imaju negativan utjecaj na sustav vojno-strateškog planiranja, stoga mogu imati i važan utjecaj na nacionalnu sigurnost. Važnost utjecaja unutarnjih migracija stanovništva na nacionalnu sigurnost očita je na primjeru okupacije dijela hrvatskog teritorija 1991. Migracije Hrvata iz ruralnih područja u znatnoj su mjeri promijenile odnos udjela hrvatskog i srpskog stanovništva na tom prostoru (skoro 1/3 teritorija RH). Stanovništvo srpske nacionalnosti na tom prostoru davalo je snažnu potporu srpskoj vojnoj agresiji na Hrvatsku, što je bio jedan od ključnih vojno-strateških čimbenika vojne okupacije hrvatskih teritorija.

Iako Hrvatska u bivšim državnim zajednicama nije imala velike mogućnosti utjecaja na migracije Hrvata, navedeni primjer ukazuje na težinu i moguće posljedice koje može prouzročiti nekonzistentna demografska politika. Demografskoj politici, kao dijelu složenije društvene i gospodarske politike, glavni cilj mora biti postizanje harmoničnijega policentričnog razvoja na prostoru cijele države. Redistribucija stanovništva jedan je od modela demografske harmonizacije države. Ona nije moguća bez realne društvene i gospodarske osnove.

Za razliku od unutarnjih migracija, vanjskim je migracijama posljedica trajnije napuštanje Hrvatske i slabljenje obrambenog sustava. Zbog toga se utjecaj stanovništva na obrambenu moć najčešće promatra kroz vanjske migracije, koje imaju mnogo veći negativni učinak na obrambene potencijale i ukupno sigurnosno stanje Hrvatske.

Stanovnici današnje Hrvatske iseljavali su tijekom prošlosti zbor različitih razloga. Među njima su bili prevladavajući politički (politički progoni, ideološki prijevori i dr.) i ekonomski razlozi (siromaštvo, želja za boljim životnim standardom i dr.). Procjenjuje se da je prostor Hrvatske do danas napustilo oko 2,5 milijuna stanovnika, od toga je oko 1,9 milijuna u prekomorskim zemljama: SAD-u, Kanadi, zemljama Južne Amerike i Afrike, Australiji i Novom Zelandu, a oko 600 000 u europskim zemljama (Šterc & Komušanac, 2012). Uglavnom trajni karakter tih migracija imao je iznimno negativan učinak na depopulaciju i ukupno demografsko stanje Hrvatske. Iseljavali su pretežito mladi, biološki i ekonomski aktivni stanovnici pa je to oslabilo biološki reproduktivni potencijal te gospodarsku i obrambenu snagu Hrvatske. Međutim, iseljavanje je i danas jedan od ključnih demografskih problema, s tim da je ono danas uglavnom potaknuto gospodarskim razlozima i mogućnostima koje su otvorene pristupanjem Hrvatske Europskoj uniji.

S druge strane, kao posljedica migracija i depopulacije povećavaju se rezerve životnog prostora koji predstavlja određeni nacionalni resurs Hrvatske, a što bi vrlo brzo moglo biti u fokusu geopolitičkih interesa (Pavić, 2012). Po Paviću, Hrvatska je napravila pogrešku, propustila je priliku iskoristiti rezerve životnog prostora i prirodne potencijale te pružiti potporu i mogućnost za naseljavanje tih prostora Hrvatima iz dijaspore.

Za obrambenu moć iznimno je važan vojno-strateški potencijal Hrvata u dijaspori. To se najbolje pokazalo tijekom Domovinskog rata, kada je dijaspora bila od velike pomoći i dala važan doprinos obrani (Magaš, 2013). Isto bi tako bilo važno uzeti u obzir sveukupne potencijale hrvatske dijaspore kao iznimnu mogućnost u revitalizaciji i demografskoj obnovi određenih prostora, kao i cjelokupnoga hrvatskog teritorija u budućnosti. No, to je ipak složeno pitanje jer na povratak Hrvata iz iseljništva nije dovoljno aludirati samo na domoljublje, već je u Hrvatskoj potrebno osigurati makar približno isti ili veći životni standard u odnosu prema onome koji imaju u državama u koje su iselili, odnosno iz kojih dolaze.

Demografski režimi u okružju

Prostorna neravnoteža čovjeka, prirode i okoliša izvor je razvoja centrifugalnih dezintegracijskih društvenih silnica. Ta nestabilnost može prerasti i u krizni oblik prostorno-funkcionalnih odnosa te biti sigurnosni (obrambeni) izazov (Lozančić & Fúrst-Bjeliš, 2017). Demografska kretanja i migracije stanovništva bližeg okružja, jugoistočnoga europskog prostora,⁴ važna su u kontekstu promatranja demografskih promjena i sigurnosti Hrvatske.

Demografski režimi u bližem hrvatskom okružju moraju se promatrati u odnosu prema demografskim kretanjima susjednih država, ponajprije zbog migracija Hrvata iz susjednih država (BiH te ostale) prema Hrvatskoj. U drugoj polovici 20. st. većina država jugoistočne Europe imala je porast broja stanovnika. Države koje su imale znatniji porast broja stanovnika one su u kojima je većinsko stanovništvo islamske vjeroispovijesti (Kosovo, Albanija i Turska), osim u Bosni i Hercegovini, gdje je pad broja stanovnika u najvećoj mjeri uzrokovan ratom. Pad broja stanovnika u većini država nastalih na prostorima bivše SFRJ ponajprije je uzrokovan ratnim sukobima potkraj 20. st.

4 Prostor jugoistočne Europe za potrebe ove analize obuhvaća sljedeće države: Bosna i Hercegovina, Srbija, Rumunjska, Crna Gora, Albanija, Kosovo, Makedonija, Bugarska, Grčka i Turska.

Međutim, znatnije demografske promjene (migracijske krize) imaju ishodište na Mediteranu (Bliskom istoku i u sjevernoj Africi) odnosno širem okruženju Hrvatske. Mediteranski prostor još uvijek je jedno od najvažnijih geostrateških i geoprometnih područja. U tom prostoru bilježe se velike stope prirodnog prirasta (demografski bum) koji ne prati gospodarski rast, zbog čega dolazi do čestih i brojnih migracija stanovništva prema razvijenijim prostorima.

Općenito je nužan angažman sigurnosnih, policijskih i vojnih struktura u zadaćama vezanima uz nadzor i ispomoć u izbjegličkim kriznim situacijama. Vojno-policijske operacije koje je pokrenuo EU na mediteranskom prostoru djeluju samo preventivno u smislu sigurnosti. Cilj je smanjivanje opasnosti od potencijalno prikrivenog krijumčarenja ljudi i roba do infiltracije terorističkih skupina. Zbog toga rješavanje problema prihvatom izbjeglica radi manjka radno sposobnog stanovništva i ukupnoga demografskog stanja zahtijeva cjelovit sigurnosni pristup.

Osim sigurnosnog aspekta, utjecaj potencijalnih izbjegličkih kriza mora se razmotriti i analizirati prilikom izrade vojno-strateških planova i tijekom same operacije. Izbjeglički pokreti uglavnom se odvijaju duž glavnih komunikacija koje su istodobno u funkciji provedbe vojnih operacija. Pokreti izbjeglica, izbjeglički logori i općenito izbjegličke krize djeluju ograničavajuće na vojne operacije i imaju izniman utjecaj na borbenu situaciju. Ostali čimbenici povezani s izbjegličkim krizama, koji imaju restriktivni učinak i koje se mora respektirati i analizirati tijekom vojnih aktivnosti, najčešće su temeljeni na zakonodavnim, kulturološkim ili vjerskim osnovama.

Kontinentalni dio Hrvatske do sada je bio ugrožen kao izbjeglički koridor prema razvijenijim zapadnoeuropskim državama, dok primorski dio Hrvatske nije bio zahvaćen migracijskim tokovima. Međutim, s obzirom na neizvjesnost modernih seoba iz ratom i siromaštvom pogođenih azijskih i afričkih zemalja, nije moguće sa sigurnošću pretpostaviti daljnji tijek migracijskih strujanja prema Europi.

Zaključak

Izravne i važne posljedice na sposobnosti koje sustav obrane (vojna organizacija) mora imati stalne su promjene demografskih potencijala i teško predvidivo sigurnosno okružje. Osim navedenoga, treba uzeti u obzir činjenicu da suvremene ugroze evoluiraju brže od tradicionalnih obrambenih sustava. U takvim okolnostima nužno je kao polazište u planiranju ljudskih potencijala imati utvrđenu politiku (strategiju) upravljanja ljudskim potencijalima kojom bi bili definirani ciljevi, metode i sredstva. Ukupni bilančni manjak stanovništva Hrvatske u posljednjih 20 godina iznosi oko 400 000 stanovnika. Veliki je udio tog stanovništva mlado radno i vojno sposobno stanovništvo, koje je napustilo prostor Hrvatske. U vojno-strateškom kontekstu to je znatni pad demografskih potencijala obrambenog sustava. Uz navedeno, u kontekstu promatranja demografskih promjena i sigurnosti Hrvatske važno je razmatrati demografska kretanja i migracije stanovništva bližeg okružja, jugoistočnoga europskog prostora.

Udio obrazovanih osoba načelno je odgovarajući, što je temeljni okvir za definiranje mogućnosti odabira i popune stručnim osobljem, a posljedično i za daljnji razvoj. Međutim, zbog potreba stalnoga razvoja i održavanja vojnih sposobnosti, nužno je kontinuirano razvijati vojni obrazovni sustav te povećavati pojedinačna i skupna znanja, vještine i sposobnosti obrazovanjem i profesionalnim razvojem vojnog osoblja.

Prostorni razmještaj nižih organizacijskih cjelina vojne organizacije mora biti usklađen s prostornim razmještajem stanovništva, ali i s geostrateškom važnosti određenog prostora. Odgovarajući prostorni razmještaj pruža veće mogućnosti razmještaja i distribucije osoblja, relativno dobre mogućnosti smanjenja troškova osoblja i organizacije u cjelini, a u konačnici moguće je znatno povećati gospodarske mogućnosti i kapacitete. Dakle, s obzirom na promjenjivost okružja, prostorni razmještaj organizacijskih vojnih cjelina ne može imati trajni karakter, već se mora prilagođavati potrebama i mogućnostima radi povećanja snage i otpornosti obrambenog sustava.

Zbog prethodno navedenoga, područje upravljanja ljudskim potencijalima može se definirati kao posebno važna upravljačka funkcija obrambenog

sustava (vojne organizacije), ali i kao znanstvena disciplina ili specifična filozofija koja se izučava unutar sustava vojne izobrazbe, kao jedan od ključnih *stratagama*⁵ za realizaciju ciljeva postavljenih strategijama razvoja i nacionalne sigurnosti.

Literatura

Adamović Topolčić, M. (2000) Fikreta Bahtijarević Šiber, Menadžment ljudskih potencijala, *Revija za sociologiju*. 31(1-2), 101-105.

Bahtijarević-Šiber, F. (1999) *Management ljudskih potencijala*. Zagreb, Golden Marketing.

Bossaert, D., Demmke, C. i Moilanen, T. (2012) *The impact of demographic change and its challenges for the workforce in the European public sectors. Three priority areas to invest in future HRM. EIPA Working Paper 2012/W/01*, s.l.: Institut européen d'administration publique.

Faričić, J. (2006) Obala – prostor kontakta i konflikta. U: Matas, M. (ur.) *Akademik Josip Roglić i njegovo djelo : Međunarodni znanstveni skup, Makarska, 19.-22. travnja 2006 : zbornik radova*. Split, Hrvatsko geografsko društvo, str. 269-297.

Leonard, H. A. (2017) Human Resources Management, *The Journal of Complex Operations*. 115-137.

Lozančić, M., i Fuerst-Bjeliš, B. (2017) Strategijska geografija. Odnos geografskoga prostora i nacionalne snage (moći), *Društvena istraživanja*. 26(2), 269-289. <https://doi.org/10.5559/di.26.2.07>

Magaš, D. (2013) *Geografija Hrvatske*. Zadar, Sveučilište u Zadru, Odjel za geografiju i Izdavačka kuća Merdijani.

Nejašmić, I. (1991) *Depopulacija u Hrvatskoj : korijeni, stanje, izgledi*. Zagreb, Globus i Institut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu.

⁵ Stratagama je ratna varka, vješta i lukava radnja koja djeluje putem obmane ili iznenađenja i kojom se pokušava nešto postići ili izbjeći, općenito u ratu.

- Nejašmić, I. (2005) *Demogeografija : stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*. Zagreb, Školska knjiga.
- Pavić, R. (2012) Na temeljima geografije – I : prostor (u politici). *Geografski horizont*. 58(1), 59–79.
- Puljiz, V., Tica, J. i Vidović, D. (ur.) (2014) *Migracije i razvoj Hrvatske – podloga za hrvatsku migracijsku strategiju*. Zagreb, Hrvatska gospodarska komora.
- Roglić, J. (1966) Litoralizacija i njeno značenje. *Pomorski zbornik*. 4, 679–708.
- Sikavica, P., Bahtijarević-Šiber, F. i Pološki Vokić, N. (2008) *Temelji menadžmenta*. Zagreb, Školska knjiga.
- Soeters, J. (2020) Economics, Logistics, and (Human Resources) Management in Military Sciences. U: Sookermany, A.M. (ur.) *Handbook of Military Sciences*. Berlin, Heidelberg, Springer, str. 1–15.
- Šterc, S. i Komušanac, M. (2012) Neizvjesna demografska budućnost Hrvatske – izumiranje i supstitucija stanovništva ili populacijska revitalizacija? *Društvena istraživanja*. 21(3 (117)), 693–713. <https://doi.org/10.5559/di.21.3.05>
- Van Kreveld, M. (2012) *Uspon i propadanje države*. Beograd, Albatros plus.
- Wertheimer-Baletić, A. (2005) Demografija Hrvatske – aktualni demografski procesi. *Diacovensia*. 13(1), 97–118.
- Živić, D. (2009) Demografski gubici Ličko-senjske županije u Domovinskom ratu. U: Holjevac, Ž. (ur.) *Gospić, Identitet Like: korijeni i razvitak*. Zagreb, Gospić, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, str. 43–66.
- Živić, D. (2009) Demografski resursi kao čimbenik nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske. U: Smerić, T. i Sabol, G. (ur.) *Sigurnost i obrana Republike Hrvatske u euroatlantskom kontekstu*. Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, str. 207–226.

O autoru

Brigadni general, dr. sc. BLAŽ BERETIN završio je 2019. poslijediplomski doktorski studij na Sveučilištu u Zadru s temom *Geostrateška obilježja hrvatskog dijela Jadrana*. Dosad je objavio stručne i pregledne radove u interdisciplinarnim područjima znanosti te sudjelovao na nekoliko stručnih skupova uključujući i međunarodne. Nakon niza visokih dužnosti unutar Oružanih snaga RH, sada obnaša dužnost Zamjenika zapovjednika Hrvatskog vojnog učilišta „Dr. Franjo Tuđman“.